

Rychlý rozpad

Málo vídaný pohled na **PŘEDLISTOPADOVÉ ČESKÉ DĚJINY** nabízí kniha historika Michala Pullmanna *Konec experimentu*. Autor se soustředil na to, jak Češi vnímali přestavbu.

JOSEF CHUCHMA

Perestrojka čili přestavba je pojem, který pro nové generace čtenářů již možná vyžaduje základní vysvětlení. Tento pojem vstoupil v obecnou známost, respektive začal být brán vážně, když se na nejvyšší sovětský post v březnu 1985 vyšplhal Michail Gorbačov a velmi rychle otevřel stavidla změnám, které zastřešoval především těmito třemi pojmy: perestrojka (přestavba), glasnost (otevřenost) a uskorenije (urychlení, myšleno ekonomického vývoje). Protože husákovská Praha odvozovala svoji politiku od Moskvy po způsobu způsobného žáka poslouchajícího svého přísného učitele, mělo se tu za nutné reagovat na přestavbu. Háček tkvěl v tom, že Gorbačov reformy myslel vážně a dynamicky (i chaoticky) je rozšiřoval a prohluboval, což pražské vedení odmítalo akceptovat, protože z jakýchkoliv reforem mělo po zkušenostech z roku 1968 panickou hrůzu. Rozhodlo se tedy přestavbu více či méně předstírat a bojkotovat; současně si však bylo vědomo ekonomických problémů a rostoucí sociální, kulturní a politické nespokojenosti, která v československé společnosti sílila. Moc tedy stála před kvadraturou kruhu. Jak ji (ne)vyřešila, je známo.

O roku 1968 prosím mlčte!

Michal Pullmann (1974) z pražské filozofické fakulty napjal své badatelské síly k tomu, aby problematizoval právě takovéhle výkla-

dové zkratky a doložil, že československá společnost – přesněji společnost česká, protože slovenskou část federace z důvodů její odlišnosti oprávněně pomíjí – nebyla monolitem s jedním oficiálním názorem, respektive nebyla bipolárně rozdělena na disidenty a zbytek národa. Pullmann rozpad komunistického Československa sleduje na sémantice přestavby, tedy na způsobech, „jimiž se různí aktéři zmocňovali pojmu, jak ho používali, jakými obsahy ho naplňovali, jak ho reinterpretovali či v jakých situacích ho opustili a nahradili pojmy jinými“, píše autor a pokračuje: „Poměrně velká pestrost tehdejších postojů a stále obtížněji kontrolovatelných diskusí naznačují, že dnes stojí za to vyhnout se přezíravosti či posměchu vůči projektu přestavby.“

Čtete na straně 42 ▶

O knize

Michal Pullmann
Konec experimentu
Přestavba a pád komunismu v Československu

Scriptorium, Dolní Břežany 2011, 248 stran, náklad 400 výtisků, doporučená cena 215 korun

PRVNÍ STRANA Poslední dny u moci. Praha, Lucerna 11. listopadu 1989: celostátní konference Socialistického svazu mládeže přivítala generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše (uprostřed), prezidenta ČSSR Gustava Husáka

UJIŠŤOVÁNÍ SE Agitační panel v pražské Hostiviři v říjnu 1988. Typická dobová výzdoba vytvářející dojem, že se něco děje, že se veřejnost identifikuje s politikou KSČ. FOTO: ČTK - JAROMÍR ČEJKA

Historik zevrubně popisuje historii pojmu přestavba jak v Sovětském svazu, tak v Československu předtím, než se jej chopil Gorbačov. Výtečně se orientuje v dobových sovětských partajních materiálech a v ruské literatuře pojednávající o té době. V bohatém poznámkovém aparátu pod čarou přibližuje četné detaily – kupříkladu z jednání, která znejistějí a znervózňují pražští papaláši absolvovali v přestavbové Moskvě (Miloš Jakeš apeloval na Gorbačova, ať v žádném případě neotevřít otázku roku 1968; Husák jemně

jisté, co vlastně ideologické výrazy přesně znamenají a zda jsou schopny účinně podpořit společenský konsenzus, stalo se jejich používání nejistým.“

Více než jen pasivní loajalita

Michal Pullmann prokazuje v trpělivých rozborech vět a slov používaných během přestavby značný cit pro tehdejší výrazové a významové nuance; tím spíše autorovy pohledy ocení pamětník, aktér tehdejších událostí. Finále knihy, závěrečná sumarizující kapitola, více již vedená v rovině hypotézy, přináší několik provokativních tvrzení, s nimiž ale právě jako ten, kdo během přestavby začínal svoji pracovní dráhu, téměř bez výjimky souhlasím. Pullmann například soudí, že již po únoru 1948 se Češi naučili používat různých jazyků a kódů – jeden doma, druhý ve škole či na pracovišti, třetí mezi přáteli, další v obchodě, u lékaře atd. Tato různost plynoucí z nemožnosti svobodného vyjadřování a ze strachu z postihů se během normalizace ještě prohloubila, ale nebyla většinou společností vnímána coby příznak politické a občanské chorobnosti, nýbrž naopak jako znak stability a profesionality. Každý věděl, co kde říkat. A různé jazykové roviny jako celek dokázaly zastřešit širokou škálu individuálních aktivit, které fakticky neměly se socialismem nic společného, ale podstatné bylo, že se nikdo neptal, co to ten socialismus vlastně je... A právě tuhle nepsanou dohodu přestavba zrušila, protože základní otázka byla náhle položena na stůl.

Autor na konci svazku vyzývá k diskusi: Je třeba od základu revidovat, odheroizovat úlohu disentu v české společnosti a připustit si, že „konformita většiny obyvatel za normalizace velmi výrazně překračovala pouhé loajální přizpůsobení“, neboť většina lidí tu důvěřovala tomu, že „socialismus je důstojnějším společenským uspořádáním než kapitalismus“.

josef.chuchma@mfdnes.cz

Porozumění té době

Autor prokazuje v trpělivých rozborech vět a slov používaných během přestavby značný cit pro tehdejší významové nuance.

upozorňoval Gorbačova, že Jakeš není ten, kdo do československé politiky vnese to, co si od něj Sověti slibují, apod.).

Zpočátku dominující výklad vazby mezi SSSR a ČSSR posléze ustoupí a Pullmann se koncentruje na několik vrstev nebo skupin české společnosti a na jejich postoje k přestavbě: jinak se k ní stavěly vládní kruhy, jinak aparát KSČ, jinak vedení průmyslových podniků, jinak dělníci, jinak „kulturní fronta“. Po celou dosavadní normalizaci deklarovaná a relativně fungující oficiální jednota se rychle drolila a autoritativnost citelně chýtrala. Historik rozebírá dobové materiály jak veřejné, tak archivní (a tehdy v nejednom případě „přísně tajné“) a opakovaně, někdy až příliš opakovaně, protože jen variovaně, dokládá a sumarizuje, že „když najednou nebylo